

# Χρονικό του Συνεδρίου «The provincial elites in the Ottoman empire»

Halcyon Days in Crete, V, 10-12 Ιανουαρίου 2003

ΣΟΦΙΑ ΛΑΪΟΥ

Στις 10-12 Ιανουαρίου 2003 πραγματοποιήθηκε στο Ρέθυμνο το πέμπτο κατά σειρά διεθνές συμπόσιο που, ανά τριετία, οργανώνει το Πρόγραμμα Τουρκικών Σπουδών του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών με ευθύνη των καθηγητών του Πανεπιστημίου Κρήτης κκ. Ε. Ζαχαριάδου και Β. Δημητριάδη, με θέμα αυτή τη φορά τις επαρχιακές ελίτ στην οθωμανική αυτοκρατορία. Πριν από 10 χρόνια είχε πραγματοποιηθεί το πρώτο συμπόσιο αφιερωμένο στο Οθωμανικό εμιράτο (1300-1389) και ακολούθησαν άλλα για την Εγνατία Οδό στα πλαίσια της Οθωμανικής κυριαρχίας, 1300-1699, τις φυσικές καταστροφές στην Οθωμανική αυτοκρατορία και για το αξίωμα και τη δικαιοδοσία του αρχιναυάρχου του οθωμανικού στόλου (kapudan paşa). Τα πρακτικά των συμποσίων δημοσιεύονται σε ιδιαίτερα προσεγμένες εκδόσεις, ενώ τα τρία πρώτα έχουν μεταφραστεί και στα τουρκικά.

Των εργασιών του συμποσίου είχε προηγηθεί ειδική εκδήλωση παρουσίασης της δραστηριότητας του Προγράμματος των Τουρκικών Σπουδών, όπου απηύθυνε χαιρετισμό ο διευθυντής του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών καθηγητής κ. Καλπαξής, ενώ μίλησαν (κατά σειρά παρουσίας) η κ. Πηνελόπη Στάθη, ο καθηγητής κ. Β. Δημητριάδης, η κ. Πηνελόπη Φωτεινού, ο λέκτορας κ. Αντώνης Αναστασόπουλος και ο κ. Ηλίας Κολοβός.

Τις εργασίες του συμποσίου παρακολούθησαν ο Πρέσβης της Τουρκίας και ο εκπρόσωπος του Προξένου της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη, ενώ η γλώσσα των εργασιών ήταν η αγγλική και η γαλλική.

Η θεματική του συμποσίου, όπως υποδηλώνεται από τον τίτλο, αφορούσε τις επαρχιακές ελίτ της οθωμανικής αυτοκρατορίας, μουσουλμανικές και μη, τη διαδικασία ανάπτυξης και ενδυνάμωσής τους, τις

διακυμάνσεις των σχέσεών τους με την κεντρική εξουσία και τους εκπροσώπους αυτής σε επαρχιακό επίπεδο (σχέσεις που κυμαίνονταν από την πλήρη συνεργασία έως την ευθεία αντιπαράθεση), τους μηχανισμούς αυτοεπιβεβαίωσης αλλά και προβολής-επιβολής τους στις τοπικές κοινωνίες. Το γεωγραφικό εύρος κάλυπτε ολόκληρη την οθωμανική επικράτεια, από τη Βέροια και τον Μοριά έως την Αίγυπτο και τη Συρία, ωθώντας με τον τρόπο αυτό τον ακροατή σε επιμέρους συγκρίσεις της δράσης των επαρχιακών ελίτ.

Η εναρκτήρια ομιλία δόθηκε από τον Yuzo Nagata (Πανεπιστήμιο του Τόκιο), συμποσιάρχη και έναν από τους κεντρικούς ομιλητές, ο οποίος αναφέρθηκε στους μουσουλμάνους τοπικούς άρχοντες (ayan) της Ανατολίας και των Βαλκανίων, επικεντρώνοντας στην περίπτωση της οικογένειας των Karaosmanoglu και στους μηχανισμούς ανάδειξής της ως τοπικής ελίτ τον 18ο αιώνα. Ο Nagata επεσήμανε ότι η δύναμη της οικογένειας βασιζόταν στο σύστημα της φοροεκμίσθωσης, που εξασφάλιζε τη συγκέντρωση κεφαλαίων, ενώ μίλησε και για τη δημιουργία τσιφλικιών στην περιοχή της δυτικής Μικράς Ασίας καθώς και για την κατασκευή έργων κοινής ωφελείας από μέλη της οικογένειας μέσω του συστήματος των βακουφίων. Από την άλλη πλευρά, έκανε λόγο για τους μηχανισμούς αντίδρασης της Υψηλής Πύλης, που συνοψίζονται στην τακτική της δήμευσης των περιουσιών, τακτική που χρησιμοποιήθηκε κατά κύριο λόγο από τον Mahmut II (1808-1839), προκειμένου να επαναφέρει το κέντρο εξουσίας στην Κωνσταντινούπολη.

Μία σειρά ανακοινώσεων επικέντρωσε στις επαρχιακές ελίτ των κεντρικών Βαλκανίων. Ειδικότερα, η Rossitsa Gradeva (Πανεπιστήμιο Σόφιας) άντλησε στοιχεία από ένα κατάστιχο καταγραφής των περιου-

σιών των αποθανόντων (tereke defteri) του 1670 από τη Σόφια και ανέδειξε περιπτώσεις πλούσιων και φτωχών κατοίκων της πόλης, μουσουλμάνων και μη, ανδρών και γυναικών. Η Svetlana Ivanova (Πανεπιστήμιο Σόφιας) εξέτασε τη σύνθεση του πληθυσμού στα vaqoz (προάστεια) των πόλεων των κεντρικών Βαλκανίων, τη λειτουργικότητά τους όσον αφορά τη φορολόγηση του αστικού πληθυσμού καθώς και τις δραστηριότητες που ανέπτυξαν οι επικεφαλής των vaqoz, για να σταθεροποιήσουν τη θέση τους στην εσωτερική ιεραρχία. Ο Michael Ursinus (Πανεπιστήμιο Χαϊδελβέργης) παρουσίασε στοιχεία από τα κατάστιχα αναδιανομής των φόρων (tevzi defterleri) από την περιοχή του Μοναστηρίου τον 18ο έως τις αρχές του 19ου αιώνα και με αυτόν το τρόπο κατέδειξε την εμπλοκή και διαπλοκή των τοπικών αρχόντων τόσο στην είσπραξη των φόρων όσο και στη δημιουργία τσιφλικιών. Ο Aleksandar Fotić (Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου), αναφερόμενος στο Βελιγράδι του 16ου-17ου αιώνα, παρουσίασε μία διαφορετική πτυχή της δράσης των επαρχιακών ελίτ, την πνευματική δραστηριότητα, θέτοντας παράλληλα την ανάγκη προσδιορισμού του όρου «ελίτ», ενώ ο Gyöngy Hazai (μέλος της τιμητικής επιτροπής του συμποσίου, Πανεπιστήμιο Βουδαπέστης) αναφέρθηκε στη χρήση της τουρκικής γλώσσας από τα μέλη των επαρχιακών ελίτ της Ουγγαρίας.

Πέντε ανακοινώσεις διερεύνησαν πτυχές της δραστηριότητας των επαρχιακών ελίτ στις ελλαδικές περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Ι.Χ. Αλεξανδρόπουλος (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), επίσης κεντρικός ομιλητής του συμποσίου, στηριζόμενος σε οθωμανικές και ελληνικές πηγές, παρουσίασε τους εσωτερικούς ανταγωνισμούς των κοτζαμπάσηδων της Πελοποννήσου με στόχο τη μεγαλύτερη συμμε-

τοχή τους στη διοίκηση και άρα στον έλεγχο των προσοδοφόρων φοροεκμισθώσεων, την εμπλοκή σε αυτές των εκπροσώπων της κεντρικής εξουσίας και τον ρόλο των βεκιλιδών (εκπροσώπων) τους στην Κωνσταντινούπολη. Επικεντρώνοντας στην οικογένεια των Δεληγιανναίων, κατέδειξε αφενός τον τρόπο με τον οποίο η Υψηλή Πύλη εκμεταλλευόταν και ως ένα βαθμό χειραγωγούσε τις εσωτερικές αντιπαλότητες και αφετέρου τη χρησιμοποίηση της κεντρικής εξουσίας από τους κοτζαμπάσηδες για την επίτευξη ιδιοτελών σκοπών, λίγα χρόνια πριν το ξέσπασμα της ελληνικής επανάστασης. Ο Αντώνης Αναστασόπουλος (Πανεπιστήμιο Κρήτης) αναφέρθηκε στη Βέροια του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα. Αφού κατέδειξε τη συνύπαρξη διαφορετικών θρησκειών και εθνοτήτων σε μικτές ενίοτε συνοικίες (μαχαλλάδες), ανέχθηκε μέσα από τις οθωμανικές τοπικές πηγές το μικτό χαρακτήρα και των ελίτ της πόλης, στις οποίες συμμετείχαν τόσο μουσουλμάνοι διοικητικοί και στρατιωτικοί αξιωματούχοι, όσο και χριστιανοί έμποροι και πρόκριτοι. Στη Βέροια αναφέρθηκε επίσης και η Ελένη Γκαρά (Πανεπιστήμιο Κρήτης), επικεντρώνοντας στη μουσουλμανική ελίτ της πόλης, τα αξιώματα που κατείχε, το εύρος των οικονομικών της δραστηριοτήτων, όπως η τοκογλυφία και η γαιοκτησία, καθώς και την εντοπιότητα ή μη των ανθρώπων που συνέθεταν τη μουσουλμανική ελίτ της Βέροιας τον 18ο αιώνα. Η Αιμιλία Θεμπούλου (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων) σκιαγράφησε την οικονομική και άλλη δραστηριότητα της ελίτ της πόλης της Θεσσαλονίκης κατά την περίοδο των μεταρρυθμίσεων (Τανζιμάτ) και η Melek Delilbaşı (Πανεπιστήμιο Άγκυρας), χρησιμοποιώντας τις πληροφορίες των φορολογικών καταστάσεων, επεσήμανε οικογένειες χριστιανών τιμαριωτών στην περιοχή των Τρικάλων τον 15ο και 16ο αιώνα, δίνοντας πληροφορίες για το είδος των τιμαριών που κατείχαν και τη διάρθρωση των οικογενειών τους. Η Πηνελόπη Στάθη (Ακαδημία Αθηνών) αναφέρθηκε στη συσχέτιση των ορθοδόξων επισκόπων του 18ου και 19ου αιώνα με την οθωμανική κουλτούρα και τους τρόπους με τους οποίους διαπλεκό-

ταν η εξουσία της κεντρικής οθωμανικής διοίκησης με εκείνη των επαρχιακών ορθοδόξων μητροπολιτών.

Για τις επαρχιακές ελίτ των μικρασιατικών και αραβικών επαρχιών της οθωμανικής αυτοκρατορίας, πέρα από τον Yuzo Nagata, μίλησαν οι Leslie Peirce, Jane Hathaway, Suraiya Faroqhi, Martin Strohmeier, Hülya Canbakal και Filiz Yenisehirlioglu. Ειδικότερα, η Leslie Peirce (Πανεπιστήμιο Berkeley) εξέτασε τη σύνθεση της ελίτ της πόλης Aintab, τη βάση της οικονομικής της δύναμης, που και σ' αυτή την περίπτωση ήταν η φοροεκμίσθωση καθώς και την προσπάθεια που κατέβαλε η κεντρική εξουσία να πειθαρχήσει τους τοπικούς παράγοντες. Η Jane Hathaway (Πανεπιστήμιο Ohio) αναφέρθηκε στη διπολικότητα που χαρακτήριζε τις διενέξεις των επαρχιακών ελίτ στην Αίγυπτο, ενώ ο Martin Strohmeier (Πανεπιστήμιο Κύπρου) μίλησε για τη δράση ισχυρών μουσουλμανικών οικογενειών στην Συρία κατά τον 19ο αιώνα. Η Suraiya Faroqhi (Πανεπιστήμιο Μονάχου), ξεκινώντας από τη δραστηριότητα μουσουλμάνων εμπόρων στην Προύσα τον 18ο αιώνα και αναφερόμενη στις επενδύσεις που έκαναν κυρίως στην τοκογλυφία αλλά και στην αγορά ακινήτων, διαπίστωσε ότι η περίπτωση της Προύσας αποτελεί την εξαίρεση του κανόνα που θέλει τον 18ο αιώνα να είναι περίοδος ύφεσης της εμπορικής κίνησης στην οθωμανική αυτοκρατορία. Η Hülya Canbakal (Πανεπιστήμιο Κωνσταντινούπολης) επικέντρωσε στην απονομή του τίτλου seyid (απογόνου του Προφήτη) τον 17ο αιώνα, το μοναδικό αξίωμα που ήταν εξ ορισμού κληρονομικό, καθώς και στους τρόπους με τους οποίους αυτό πρόσφερε πρόσβαση στη διανομή της επαρχιακής εξουσίας. Στους Karaosmanoğlu αλλά και σε άλλες περιπτώσεις ισχυρών οικογενειών της Ανατολίας αναφέρθηκε η Filiz Yenisehirlioglu (Πανεπιστήμιο Άγκυρας), κάνοντας λόγο για την ιδιαίτερη διακόσμηση των δημόσιων και ιδιωτικών κτηρίων που χρηματοδοτούνταν από τις οικογένειες αυτές. Η διακόσμηση που παραπέμπει στο σιλιβαρόκ προέβαλλε τη μεγάλη οικονομική επιφάνεια και το γεγονός ότι οι οικογένειες αυτές ήταν δέκτες δυτικών επιδράσεων σε μια εποχή που το σιβαρόκ δεν είχε

φθάσει ακόμα στην Κωνσταντινούπολη.

Τις διακυμάνσεις των σχέσεων των Τατάρων του Χανάτου της Κριμαίας με την Κωνσταντινούπολη εξέτασε η Barbara Kellner-Heinkele (Πανεπιστήμιο Βερολίνου). Ο İlber Ortaylı (Πανεπιστήμιο Κωνσταντινούπολης) αναφέρθηκε στις σχέσεις των επαρχιακών ελίτ, μουσουλμανικών και μη, με τους κρατικούς αξιωματούχους την περίοδο βασιλείας του Abdülhamit II, στα τέλη του 19ου αιώνα, ενώ ο Nicolas Vatin (Παρίσι, CNRS) αναφέρθηκε στην κινήση της μουσουλμανικής επαρχιακής ελίτ, έτσι όπως αυτή αποκαλύπτεται από τις επιτύμβιες στήλες.

Στην καταληκτήρια συνεδρίαση έγινε συζήτηση για τα συμπεράσματα του συμποσίου με κύριους εισηγητές τους Yuzo Nagata και Michael Ursinus και τη συμμετοχή των υπολοίπων συνέδρων. Διατυπώθηκαν καιρικά ερωτήματα και προβληματισμοί, ενώ προτάθηκαν νέες ερευνητικές προσεγγίσεις, όπως η διαφοροποίηση των επαρχιακών ελίτ πριν και μετά το Τανζιμάτ (Suraiya Faroqhi), που θα βοηθήσουν στην καλύτερη κατανόηση των σχέσεων διαπολικής και, ταυτόχρονα, αντιπαλότητας των περιφερειακών ελίτ με την Κωνσταντινούπολη.

Ψυχή του συνεδρίου ήταν και πάλι η καθηγήτρια κ. Ελισάβετ Ζαχαριάδου. Τα συμπίνα των «Αλκυονίδων Ημερών», όπως ονομάζονται, οφείλουν πολλά στη δική της προσπάθεια να έχουν οι οθωμανικές σπουδές ένα καλύτερο μέλλον στην Ελλάδα. Η ανταπόκριση επιφανών ξένων και ελληνικών οθωμανολόγων αποτελεί έναν καλό οίονο.